

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת וישלח, תשס"ו
מספר 631מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מעשה ראובן

חז"ל אסרו לתרגם את מעשה ראובן: "מעשה ראובן נקרא ולא מתרגם - חיישינן לגנותו".¹ תמוה אפוא שאונקלוס, המקפיד מאד על שמירת כבוד האבות, ולכבודם הוא משנה ביטויים גם בענייני אישות שהותר לתרגמם,² תרגם את "מעשה ראובן" כצורתו: "וילך ראובן וישכב את בלהה" (לה: כב) - "וַאֲזַל רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב בְּלֵהָה".

והקושי כפול: ראשית, מאחר שנאסר לתרגם את הפסוק, למי נועד תרגום זה? ועוד, מאחר שאיסור התרגום הוא לכבודו של ראובן, כיצד תרגמו אונקלוס בתרגום מילולי מבלי שיצניע את פגמו? מדוע לא תרגם בריכוך, כמו בתרגום המיוחס ליונתן: "וַאֲזַל רְאוּבֵן וּבְלֵהָהּ יָת מְצַעַא דְּבְלֵהָהּ... וְאִיתְחַשֵּׁיב עִילוי פְּאִילוּ שְׁמִישׁ עִימָה", וכמסורת חז"ל?³ לשאלה הראשונה - מציאות תרגום לקטע שנאסר לתרגמו - כבר השיבו ראשונים:

חז"ל גזרו על תרגום בציבור בלבד, אבל לא חששו מפני תרגום שנשאר בידי יחידים.⁴ לשאלה השנייה, מדוע לא תרגם בריכוך, מתברר שאונקלוס מרכז או משנה פגמי אישות לכבוד האבות רק במקראות שהותרו להתרגם; באלה סוטה אונקלוס מהתרגום המילולי ומתרגם בשינוי לכבוד האבות, אף יותר ממה שדרשו חז"ל. כנגד זאת ב"מעשה ראובן", האסור בתרגום, תרגמו כצורתו. הואיל ובלאו הכי אין חשש שהתרגום יושמע בציבור, שוב אין סכנה בהעלאתו על הכתב כתרגום מילולי.

¹ משנה, מגילה כה ע"א ורש"י.

² כגון "ויבא הביתה לעשות מלאכתו" (בר' לט:יא) - "למבדק בכתביה חושבניה", לניקוי יוסף מחדש עברה. גם שינויי התרגום בפרשת יהודה ותמר (בר' לח:ב, שם:כו) עניינם המשותף הוא ניקוי יהודה מעוון. לדוגמאות נוספות (בתחום האישות) ולסוגיה כולה ראה ר"ב פוזן, **העקיבות התרגומית בתרגום אונקלוס**, ירושלים תשס"ד עמ' 92 - 94.

³ שבת נה ע"ב: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל האומר ראובן חטא - אינו אלא טועה. אלא מה אני מקיים 'וישכב את בלהה פילגש אביו'? מלמד שבלבל מצעו של אביו, ומעלה עליו הכתוב כאילו שכב עמה".

⁴ "ועניין מתרגם - ר"ל בבהכ"נ שהוא הפרסום הגדול. הא כל אחד בביתו - אין לך דבר שאינו מתרגם" (מאירי, מגילה כה ע"א). וכן ברש"י למגילה שם: "נקרא, בבית הכנסת", וכן כתב הרמב"ם בהל' תפילה פ"ב הי"ב: "ולא כל המקראות מתרגמינן בצבור". כעין זה כתב גם רב האי גאון (ראה "תורה שלמה" בר' לה אות צב בשם ספר העיתים לר"י הברצלוני סי' קסט): "מעשה ראובן ומעשה העגל אינן מיתרגמין בצבור, אלא שהמתרגם חוזר וקורא את הפסוקים להודיע שלא משום עצלות לא מתרגמינן אלא משום כבוד צבור ומשום כבוד ראובן. ואשר שם לבו בלשון התרגום מתבונן לעצמו בטעמיהן".

נמצא שבהצנעת פגמו של ראובן נוהגות שתי שיטות בתרגומים. הדרך היותר נפוצה היא באמצעות שינויי תרגום: כך בפשיטתא, המתרגם "ושכב עם בלהא", ולא "ודמך", כדרכו, או כבתרגום המיוחס ליונתן כמובא לעיל. השנייה היא בתרגום אונקלוס: אף-על-פי שתרגומו הוא מילולי, נוספו בכתבי יד רבים של ת"א הערות אזהרה - "לא מיתרגם בציבורא!"⁵.

ואף-על-פי שמן התוספתא עולה ש"מעשה ראובן" האסור בתרגום מכוון לפסוק "וילך ראובן וישכב את בלהה"⁶, התרגומים הרחיבו הוראה זו גם לדברי יעקב לראובן: "כי עלית משכבי אביך אז חללת יצועי עֶלְה" (בר' מט:ד). התרגום לפסוק זה נעשה באותו האופן: זה המיוחס ליונתן בן עוזיאל מרכך ("ארום איתחשיב לך כאילו עלתא לאיתא דשמיש עימה אביך בעידן דבלבילתא שיוויי דיסלקת עלה"), תרגום נאופיטי אינו מתרגם כלל⁷ ואילו ת"א מתרגם מילולית, אלא שבמספר כת"י באה תוספת "לא מיתרגם בציבורא"]". מנגד, לא מסתבר לומר שת"א מוכן לגלות את קלונו של ראובן משום שהכתוב עצמו לא כיסה עליו. גישה כזו מצויה לכאורה בב"ר פז, י:

מטרונה שאלה את ר' יוסי איפשר יוסף בן י"ז שנה היה עומד בכל חומא (=חמימותו) היה עושה הדבר הזה (=נמנע מן העבירה)? הוציא לפניו ספר בראשית התחיל קורא מעשה ראובן ויהודה, אמ' לה אם אילו שהן גדולים וברשות אביהם לא כיסה אותם הכתוב יוסף שהוא קטן וברשות עצמו כל שכן.⁸

אבל כאמור קשה לייחס כוונה כזו לאונקלוס: עובדה היא שת"א מצניע את גנותו של יהודה בפרשת תמר. כוונת המדרש היא להטעים שהכתוב לא כיסה על פגמים אלה, אבל אין לראות בו עמדה מנוגדת למגמת ההצנעה הכללית המצויה אצל חז"ל. ראוי לציין שלאחר דברי האמורא ר' שמואל בר נחמני "כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה" (שבת נה ע"ב), מביאה הגמרא מחלוקת תנאים מרובעת:

כתנאי, פחז כמים אל תותר רבי אליעזר אומר: פזתה חבתה זלתה. רבי יהושע אומר: פסעתה על דת, חטאת, זנית. רבן גמליאל אומר: פיללתה, חלתה, זרחה תפלתך. אמר רבן גמליאל: עדיין צריכין אנו למודעי; רבי אלעזר המודעי אומר: הפוך את התיבה ודורשה: זעזעתה, הרתעתה, פרחתה חטא ממך.

בסיכום הדעות כתב רש"י שם: "לדעת ר' אליעזר ור' יהושע - חטא, ולרבן גמליאל ולר' אלעזר המודעי - בקש לחטוא ולא חטא". ויותר מפורש בדברי ה"ערוך" בביאור דברי רשב"ג "פללת - פי' עשית פלילות שתבעת עלבון אמך. חלת - התפללת כמו ויחל משה. האי תנא סבר לא שכב עמה", משמע שהתנאים החולקים עליו סברו ששכב עמה.⁹ על-פי זה כתבו כמה ממפרשי אונקלוס שתרגומו המילולי נשען על דעת ר' אליעזר ור' יהושע רבותיו, הסוברים שאכן חטא ראובן, כי "תרגום של תורה, אונקלוס הגר אמרו מפי רבי אליעזר ורבי יהושע" (מגילה ג ע"א).

ואף-על-פי שבביאורו לחומש פירש רש"י "וישכב" - מתוך שבלבל משכבו מעלה עליו הכתוב כאלו שכבה" (ולדעת רבנו בחיי גם רמב"ן נוטה לדעה זו), הרבה מפרשים פירשו

⁵ לעמדת המתרגמים ראה גם י' זקוביץ וא' שנאן, **מעשה ראובן ובלהה**, ירושלים תשמ"ד, עמ' 15-18; י' מאורי, **תרגום הפשיטא לתורה והפרשנות היהודית הקדומה**, ירושלים תשנ"ה עמ' 213.

⁶ השווה: "מעשה ראובן נקרא ולא מיתרגם ומעשה בר' חנניא בן גמליאל שעמד וקרא בכבול וילך ראובן וישכב את בלהה וגו' ויהיו בני יעקב שנים עשר" ואמ' למתורגמן אל תתרגם אלא אחרון" (תוספתא מגילה ד לה; מגילה כה ע"ב).

⁷ ובדומה לו גם בשרידי הגניזה אצל קליין, תרגומי גניזה עמ' 165. בשני השרידים מופיע "כי עלית משכבי אביך" בעברית. M. L. Klein, **Genizah Manuscripts of the Palestinian Targum to the Pentateuch, I-II**, Cincinnati 1986

⁸ וכן רמב"ם, הלכות סוטה פ"ג הל"ב: "ואומרין לה בתי הרבה קדמוך ונשטפו ואנשים גדולים ויקרים תקף יצרן עליהן ונכשלו ומגידין לה מעשה יהודה ותמר כלתו ומעשה ראובן בפלגש אביו על פשוט ומעשה אמנון ואחותו, כדי להקל עליה עד שתודה".

⁹ ערוך, ערך פל 1, דבריו הובאו גם באור זרוע א, הלכות תפילה סימן קה.

"וישכב" כמשמעו, כמו רד"ק שכתב כי ראובן "הלך לאהל בלהה ושכב עמה", וכפי שעולה גם מדברי ראב"ע כאן, שכתב: "יפה פירשו רבותינו ז"ל 'זכסה קלון ערום'" (משלי יב: טז). כלומר, יפה עשו רבותינו שכיסו את קלוננו של ראובן! משמע שהיה כאן קלון, אלא שרבותינו העלימו אותו ויפה עשו. וכן דעת רשב"ם בבר' מט: ג:

כלומר בכורי אתה ומתוך כך חילי וראשית ממוני יתר על אחיך היה לך לשאת, ויתר עז היה לך למלוך על אחיך. אבל פחיזה ובהלה היה לך כמים הנשפכין, לכן 'אל תותר' לא הבכורה ולא המלכות, כי עלית משכבי אביך. וכן כתוב בדברי הימים (א ה: א-ב): 'ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף'.¹⁰

אכן הואיל ולפי גילו היה ראובן לכל היותר בן ארבע עשרה שנה באותו הפרק, ייתכן שגם מחמת גילו הצעיר נטו חלק מהמפרשים לדעה שלא עשה מעשה.

הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן
המחלקה לתנ"ך והמדרשה לנשים

¹⁰ וראה גם הדיון באחרונים על לשון הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה כא, יג, הרומז ללידת ראובן: בעוד שבגמרא הוזכרו "בני תמורה" כבנים פגומים (גדרים כ ע"ב: "מכאן אמר רבי: אל ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר. אמר רבינא: לא נצרכא אלא דאפילו ב' נשיו. וברותי מכם המורדים והפושעים בי - אמר רבי לוי: אלו בני תשע מדות: בני תמורה"), הרמב"ם שם בביאור "בני תמורה" כתב: "המתכוון לבוא על רחל אשתו ובא על לאה אשתו" הרומז ל"ויהי בבקר והנה היא לאה" (בר' כט: כה) הוא הלילה שבו הרתה לאה את ראובן. דנו בכך "מגן אברהם" או"ח סימן ר"מ, ס"ק ט, וראה מה שהביא בשם עשרה מאמרות, שמתעם זה לא נחל ראובן בא"י אלא בעבר הירדן. וראה גם "ברכי יוסף" שם ובאריכות בשו"ת רב פעלים (לר' יוסף חיים בעל "בן איש חי") ח"ג סימן י. ויסוד הדברים בזוהר (פרשת ויחי רלו ע"א): "פחו כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך הכא אתרמיז על הרהורא קדמאה דהוה ליה ליעקב בהאי טפה קדמאה ברחל דאלמלא הרהורא דהיא טפה הוי באתרה אשתאר ראובן בכלא, אבל פחו כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך עלית בהרהורא אחרא אז חללת וגו'".